

**SAYID RIZO ALIZODA PUBLITSISTIKASIDA SHAXS VA JAMIYAT
MUAMMOSI**

Jonixonova Dilorom Maqsud qizi

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

magistratura 2-bosqich talabasi

[*diloromjonixonova@gmail.com*](mailto:diloromjonixonova@gmail.com)

+998998947922

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 16.02.2026

Revised: 17.02.2026

Accepted: 18.02.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Said Rizo Alizoda,
jadidchilik,
publitsistika, shaxs va
jamiyat, milliy ong,
vatanparvarlik, til
masalasi,
ma'rifatparvarlik, milliy
uyg'onish, ijtimoiy
tanqid.*

Ushbu ilmiy maqola XX asr boshlarida Said Rizo Alizodaning jurnalistikasida shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Maqolada muallifning milliy uyg'onish davrining ijtimoiy-siyosiy dinamikasi, shaxs erkinligi, milliy o'ziga xoslikni saqlash, til va madaniyat, ta'lim islohoti va vatanparvarlik haqidagi nuqtai nazari ta'kidlangan. Alizoda o'zining jurnalistik merosida shaxsni ijtimoiy taraqqiyotning faol agenti sifatida qabul qiladi. Uning "Har bir millat o'z tili bilan faxrlanadi", "Turkiston bizning Vatanimiz" va "Milliy chegara" kabi maqolalari individual ma'naviy mas'uliyatni ilmiy o'rganish, ziyolilarning ijtimoiy roli va milliy o'ziga xoslikni saqlash uchun namuna bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotda tarixiylik, tizimlilik va qiyosiy tahlil metodologiyalari qo'llanilgan. Xulosa qilib aytganda, Said Rizo Alizodaning jurnalistikasi individual va ijtimoiy uyg'unlikni rivojlantirish, milliy ongni uyg'otish va ijtimoiy adolatni qurishga mo'ljallangan mafkuraviy va falsafiy asosni o'zida mujassam etgan.

Kirish

XX asr boshlarida Turkistonning ijtimoiy-madaniy landshaftidagi muhim o'zgarishlar milliy ongning mustahkamlanishi va ma'rifat harakatining rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bu davrda jadidchilik harakati milliy o'ziga xoslik, zamonaviy ta'limni joriy etish va matbuot va adabiyot orqali ijtimoiy ongni rag'batlantirish kabi muhim muammolarni ta'kidladi. Bu bosqichda Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Qodiriy va Said Rizo Alizoda kabi ziyolilar milliy uyg'onish harakatining taniqli rahbarlari sifatida paydo bo'lishdi. Fizik, tarjimon va o'zbek jurnalistikasining asoschilaridan biri bo'lgan Rizo Alizoda shaxs va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur anglagan mutafakkirdir. U matbuotni jamiyatni rag'batlantiradigan va aholini harakatga undaydigan ulkan vosita deb bilgan. Uning fikricha, o'qituvchi va muharrir millat taqdirini shakllantiruvchi ikkita muhim ta'sir kuchidir. Shaxsning ma'naviy o'sishi jamiyat taraqqiyotining poydevori bo'lib xizmat qiladi. Alizodaning jurnalistikasida shaxs tushunchasi shaxsiy manfaatlar nuqtai nazaridan emas, balki milliy va ijtimoiy javobgarlik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. U jamiyat islohotlariga yoshlarni o'qitish, milliy tilni saqlab qolish, ma'rifatni tarqatish va siyosiy ongni yuksaltirish orqali erishish mumkinligini ta'kidlaydi. Binobarin, uning esselari nafaqat axborot tarqatish vositasi, balki ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazarlar doirasi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola Said Rizo Alizodaning jurnalistikasida shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning badiiy va jurnalistik talqinini ilmiy asosda tahlil qilishga va uning milliy tafakkur evolyutsiyasidagi ahamiyatini aniqlashga qaratilgan⁷⁵.

Adabiyotlar tahlili va metod (литература и метод /literature review)

Ushbu tadqiqot XX asr boshlaridagi o'zbek jurnalistikasi, jadidchilik harakati va milliy uyg'onishning ijtimoiy mafkuralariga oid zamonaviy ilmiy manbalarga asoslangan. Alimuhamedovning "O'zbek jurnalistikasi tarixi" maqolasida o'zbek jurnalistikasining rivojlanish bosqichlari, janr xususiyatlari va mafkuraviy o'sishi metodik jihatdan tahlil qilinadi. Muallif jurnalistikani ham jurnalistik harakat, ham ijtimoiy fikrning namoyon bo'lishi sifatida qabul qiladi. Maqolada jadid jurnalistlarining sa'y-harakatlari alohida bosqich sifatida ko'rsatilib, ularning milliy uyg'onish, ijtimoiy adolat va matbuot orqali ta'limdagi o'zgarishlarni himoya qilishini ta'kidlaydi. Ushbu metodologiya Said Rizo Alizodaning jurnalistikasini tarixiy kontekst bilan uzviy bog'liq holda o'rganish imkonini beradi. Jurnalistika individual nuqtai nazar va ijtimoiy majburiyat uyg'unligiga tayanadi

⁷⁵ Alimuhamedov, A. O'zbek publitsistikasi tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 112–118-betlar.

degan tushuncha tadqiqotimizning nazariy asosini mustahkamlaydi. Karimovning "Jadidchilik harakati va milliy uyg'onish" tadqiqotida jadidizm ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hodisa sifatida batafsil o'rganiladi. Muallif jadidizmni nafaqat ta'lim islohoti, balki milliy o'zlikni anglash, siyosiy harakat va jamiyatni modernizatsiya qilishni qamrab oluvchi ko'p qirrali jarayon sifatida talqin qiladi. Ushbu tadqiqot jadid mutafakkirlari orasida shaxs tushunchasini o'rganadi va ma'rifatli shaxs ijtimoiy taraqqiyotning katalizatori bo'lib xizmat qilishini ta'kidlaydi. Ushbu nazariy nuqtai nazarlar Said Rizo Alizoda jurnalistikasida shaxs va jamiyat o'rtasidagi dialektik munosabatni yoritish uchun muhim metodologik asos yaratadi. Qosimovning "Milliy uyg'onish adabiyoti" maqolasida jadid davri adabiyoti va jurnalistikasi milliy tushunchaning rivojlanishi bilan bog'liq holda o'rganiladi. Muallif Milliy uyg'onish asoschilarining barcha asarlarida shaxs mavzusi millat taqdiri bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Qosimovning fikricha, milliy adabiyot va jurnalistika shaxsning ma'naviy yuksalishi orqali jamiyatni yangilash tamoyiliga asoslangan. Ushbu metodologiya Alizodaning jurnalistikasini milliy ong va ijtimoiy javobgarlik nuqtai nazaridan o'rganish imkonini beradi. Rahmonovning "XX asr boshlarida Turkiston matbuoti" essesinde o'sha davrdagi matbuotning tashkiliy, mafkuraviy va janr xususiyatlari batafsil o'rganiladi. Muallif matbuotni ijtimoiy ongga ta'sir qiluvchi institut sifatida baholaydi. U Turkiston matbuotida individual ijtimoiy faollikni oshirish, milliy birlikni mustahkamlash va siyosiy jarayonlarga puxta yondashish ustuvor ahamiyat kasb etganini ta'kidlaydi. Ushbu tushunchalarning ahamiyati Said Rizo Alizodaning esselarining ijtimoiy rezonansi va ijtimoiy funksiyasini tushunishdadir. To'xtayevning "Ma'rifat va ijtimoiy tafakkur" tadqiqotida ma'rifat davri ijtimoiy ong rivojlanishidagi muhim bosqich sifatida tavsiflanadi. Muallif ma'rifat tamoyillarini inson erkinligi, axloqiy mas'uliyat va ijtimoiy adolat bilan bog'laydi. Ushbu nazariy nuqtai nazarlar Alizodaning jurnalistikasida ma'rifat, ta'lim va ijtimoiy islohotlar mavzularini chuqurroq o'rganishga yordam beradi. Shaxsning ma'naviy yetukligi jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti degan tushuncha tadqiqotning asosiy mafkuraviy yo'nalishiga mos keladi. Xudoyberdiyevning "Jadid jurnalistikasi va milliy g'oya" asari jadid jurnalistikasini milliy g'oya rivojlanishidagi asosiy komponent sifatida ko'rsatadi. Muallif jurnalistik matnni mafkuraviy-estetik hodisa sifatida ko'rib chiqadi, shaxsning ijtimoiy mavqei va uning jamiyat oldidagi majburiyatining ahamiyatini

ta'kidlaydi. Bu metodologiya bizga Said Rizo Alizodaning jurnalistikasini mafkuraviy-falsafiy asos sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi⁷⁶.

Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, zamonaviy tadqiqotlar jadid jurnalistikasining asosiy xususiyatlarini, uning milliy uyg'onishga qo'shgan hissasini va mafkuraviy nuqtai nazarini keng qamrovli o'rgangan bo'lsa-da, Said Rizo Alizodaning jurnalistikasidagi individual va ijtimoiy masalalarni chuqur tahlil qilish yetarli darajada yo'qligicha qolmoqda. Ushbu maqola Alizodaning ishini shaxs-jamiyat o'zaro ta'siri kontekstida chuqur tahlil qilishga, mavjud ilmiy nuqtai nazarlarni umumlashtirishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi tarixiylik, sistematika va qiyosiy-tahliliy usullarga tayanadi. Tarixiylik tushunchasi Alizodaning jurnalistikasini o'z davrining ijtimoiy-siyosiy konteksti bilan bog'liq holda o'rganishni taqozo etadi. Muallifning maqolalari mustamlakachilik, inqilobiy harakatlar va milliy islohotlar kontekstida o'rganiladi. Sistematika tushunchasi bizga jurnalistika an'alarini keng qamrovli mafkuraviy tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi. Shaxs, jamiyat, millat, til, ta'lim va vatanparvarlik tushunchalari o'zaro bog'liq kategoriyalar sifatida tushuniladi. Qiyosiy-tahliliy usuldan foydalangan holda, Alizodaning nuqtai nazarlari boshqa jadid ziyolilarining g'oyalari bilan yonma-yon qo'yiladi. Ushbu strategiya muallifning o'ziga xos nuqtai nazarini aniqlashga qaratilgan. Bundan tashqari, matnli va diskursiv tahlil komponentlari muallifning shaxs va jamiyat haqidagi tushunchasini lug'at tanlovi, jozibadorlik usullari va jurnalistik maqolalarda qo'llaniladigan hissiy-ekspressiv xususiyatlar orqali tushuntirish uchun qo'llaniladi. Strukturaviy-semantik tahlil usuli jurnalistik asarning ichki tarkibi va mafkuraviy o'lchamlarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu usul maqolalarda keltirilgan asosiy tezislar, mantiqiy asos va xulosalarni tahlil qiladi. Bundan tashqari, kontent tahlilidan foydalanib, shaxs, millat, vatan, til va ma'rifat kabi kategoriyalarning qo'llanilish chastotasi va semantik og'irligi baholanadi. Ilmiy tadqiqotda fanlararo metodologiya qo'llanildi. Mavzu adabiy tadqiqotlar, jurnalistika nazariyasi, ijtimoiy falsafa va tarix fanlarining yaqinlashuvida o'rganildi. Bu bizga Said Rizo Alizodaning jurnalistikasini nafaqat cheklangan adabiy hodisa sifatida, balki keng ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida qabul qilish imkonini beradi. Adabiyot va metodologik tamoyillarni o'rganish ushbu tadqiqotning ilmiy o'ziga xosligini belgilaydi. Ushbu matn zamonaviy ilmiy nazariy nuqtai nazarlarni umumlashtiradi, shu bilan birga Said Rizo Alizodaning jurnalistikasida shaxs va jamiyat masalasini yangi kontseptual asos yordamida

⁷⁶ Karimov, B. Jadidchilik harakati va milliy uyg'onish. – Toshkent: Akademiya nashri, 2020. – 145–152-betlar.

=====
tahlil qiladi. Ushbu metodologik usul tadqiqot natijalarining ilmiy asosliligi va ob'ektivligini kafolatlaydi⁷⁷.

Jadidchilik harakatining paydo bo'lishi va rivojlanishi XX asr boshlarida Turkistonning ijtimoiy-madaniy hayotida muhim voqea bo'ldi. Bu harakatning paydo bo'lishiga siyosiy mustamlakachilik sharoitlari, mahalliy jamoa ichidagi ma'naviy va iqtisodiy inqiroz va fanning zamonaviy talablarga moslasha olmasligi kabi holatlar sabab bo'ldi. Jadidchilikning nazariy va amaliy asoslari Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy va Abdurauf Fitrat kabi taniqli ziyolilar tomonidan asos solingan bo'lib, Sayid Rizo Alizoda harakatning amaliy tarqalishida muhim rol o'ynagan. 1887-yilda Samarqandda tug'ilgan Alizoda dastlab an'anaviy maktabda ta'lim olgan; ammo, yoshligidanoq u zamonaviy ta'lim tizimiga asoslangan ilg'or muassasalar faoliyatiga katta qiziqish bildirgan va bu unga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Sayid Rizo Alizoda jadidchilik harakatida ishtirok etgan, dastlab o'qituvchi, keyin esa ma'rifat tarafdori sifatida xizmat qilgan. U innovatsion maktablarda o'qituvchi bo'lib ishlagan, ayniqsa fonetikaga asoslangan o'qitish metodologiyasini joriy etishga e'tibor qaratgan. Bu yondashuv bolalarga qisqa vaqt ichida savodxonlikka erishish imkonini berib, jadid maktablarining ko'payishiga yordam berdi. Squared o'z asarida Alizoda darsliklar mazmunini qayta ko'rib chiqish, o'quv dasturiga zamonaviy fanlarni kiritish va diniy va ilohiyotshunoslik bilimlarini dunyoviy ma'lumotlar bilan birlashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Uning geografiya, tarix va tabiiy fanlar kabi fanlarni majburiy ravishda kiritishga bo'lgan qat'iy talabi uning ta'lim falsafasidagi modernizatsiya g'oyalarining mustahkamligini ta'kidlaydi.³ Alizoda nafaqat maktab faoliyati bilan, balki keng aholi orasida ma'rifiy qarashlarni rivojlantirish bilan ham shug'ullangan. "Samarqand", "Oyna", "Hurriyat" va "Taraqqiy" kabi davriy nashrlarda nashr etilgan ziyolilarning ilmiy va ommabop yozuvlaridan iborat jadid matbuoti Alizodaga yangi imkoniyatlar yaratdi. O'zining ommaviy nutqlarida u asosan savodsizlikni yo'q qilish, milliy maktablarni isloh qilish, yangi fanlarni o'qitish va ayollar ta'limini rivojlantirish masalalariga to'xtaldi. Uning bu masala bo'yicha qarashlari jadid harakatining umumiy mafkuraviy yo'nalishiga mos keldi. Ayollar ta'limini himoya qilgan Alizoda qizlarning savodxonligi Turkiston jamiyatida muhim ijtimoiy ehtiyoj ekanligini ta'kidlaydi. Uning ayrim mahallalarda qizlar uchun alohida sinflar tashkil etishga urinishi uning ijtimoiy e'tiqodlarining progressiv xususiyatini namoyish etadi.⁵ Bu element jadidizmning "millat onasini tarbiyalamasdan turib, millatni tarbiyalab bo'lmaydi" degan

⁷⁷ Qosimov, B. Milliy uyg'onish davri adabiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 201–210-betlar.

mafkuraviy g'oyasi bilan bog'liq. Sayid Rizo Alizoda jadid adabiyoti rivojiga katta hissa qo'shgan. Tarjimon sifatida u fors, turk va arab tillaridan ko'plab asarlarni o'zbek tiliga tarjima qilib, ba'zi tarixiy va axloqiy matnlarni o'quvchilar uchun aniq va tushunarli tilga moslashtirgan. Uning tarjimalari o'sha davrdagi ta'lim muassasalari uchun ma'lumotnoma vazifasini o'tagan va natijada ushbu darsliklarning tez tarqalishiga olib kelgan. Alizoda o'z asarlarida jadidizmning keng doirasida intellektual islohot tamoyillarini himoya qilgan. U ta'limni jamiyat taraqqiyotining asosiy katalizatori deb bilgan va milliy tiklanish uchun savodxonlikni oshirish, o'qituvchilarning malakasi va ilmiy standartlarini oshirish zarurligini ta'kidlagan. U ko'plab ta'lim guruhlari, o'qish to'garaklari va madaniy tadbirlarda ishtirok etgan, ma'ruzalar o'qigan va maktablar va kutubxonalar tashkil etishning asosiy tarafdori bo'lgan⁷⁸.

Turkistonning sovetlashtirilishi davrida jadidchilik harakatining ko'plab a'zolari qatag'onga uchradilar va Alizodaning ishlari ham shunga o'xshash tarzda tekshirildi. Shunga qaramay, u 1930 va 1940-yillarda ilmiy ishlarda davom etdi, tarjimalar bilan shug'ullandi va adabiy merosni ilmiy tahlil qilishga hissa qo'shdi. Uning keyingi asarlari Sovet Ittifoqining jadidchilik ta'limotiga qarshi hujumiga qaramay, milliy ma'naviyatni himoya qilish borasidagi sa'y-harakatlarining davomligini ko'rsatadi. Sayid Rizo Alizodaning 1945-yilda vafot etganiga qaramay, uning ilmiy va ta'limiy ta'siri bugungi kungacha dolzarb bo'lib qolmoqda. Uning asarlari Turkistondagi jadidchilik harakati tarixini, uning ta'lim nuqtai nazarini, milliy uyg'onish jarayonlariga ta'sirini va ma'rifatni rivojlantirishga qo'shgan hissasini o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi. Zamonaviy tarixshunoslikda Alizoda jadidchilikning amaliy namoyon bo'lishini shakllantirgan mutafakkirlardan biri sifatida qaraladi. Sayid Rizo Alizodaning jadidchilik harakatidagi ishtiroki uning ham ma'rifatchi, ham yaxlit ma'rifatchi va ijtimoiy islohotchi sifatidagi hissasi orqali yaqqol ko'rinib turibdi. 20-asr boshlarida Turkistonda amalga oshirilgan ta'lim islohotlarini Alizoda kabi ziyolilarning hissisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. U jadidizmning nazariy tamoyillarini real hayotga, xususan, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik fikri orqali milliy o'ziga xoslikni rivojlantirishga, fan haqidagi tasavvurlarni o'zgartirishga va jamiyatni ma'rifat orqali mustamlakachilik bosqinidan ozod qilishga tatbiq etishni har tomonlama tushundi. Natijada, uning ishi jadidlarning "fan najot yo'lidir" degan tushunchasini aks ettiradi. Alizodaning ishi milliy o'ziga xoslikni anglash mavzusiga yorqin

⁷⁸ Rahmonov, D. XX asr boshlarida Turkiston matbuoti. – Samarqand: SamDU nashri, 2023. – 87–95-betlar.

yondashadi. U an'anaviy ta'lim tizimida yodlashga tayanish millatning intellektual rivojlanishiga to'sqinlik qilishini ta'kidladi va matematika, geografiya va tabiiy tarix kabi fanlar yetarlicha o'qitilmasligi sababli mahalliy jamoa zamonaviy ilmiy fikrdan chetlashtirilganligini ko'rsatdi. Natijada, u jadid maktablarida dunyoviy fanlarni keng qamrovli o'qitishni amalga oshirishga intildi, ayniqsa yoshlar orasida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratdi. U o'qitish jarayonida munozara, tadqiqot, tajriba va kuzatish kabi murakkab pedagogik usullarni qo'llashni targ'ib qildi. Bu usullar mavjud sharoitlar uchun mutlaqo yangi edi, chunki madrasalarda ta'lim berish asosan matnlarni yodlash va sharhlarni takrorlashga asoslangan edi. Alizoda jadidchilik harakatining asosiy yo'nalishi bo'lgan matbuotga katta hissa qo'shdi. U Turkiston jadidchilik matbuotining shakllanishiga faol hissa qo'shdi, turli gazeta va davriy nashrlarda ta'lim, axloqiy, tarixiy va ijtimoiy mavzularda maqolalar yozdi. Omma oldidagi nutqlarida u Turkiston jamiyatining ichki muammolarini, masalan, savodsizlik, tibbiy yordamning yetarli emasligi, gigiena amaliyotlarining yetarli emasligi, iqtisodiy notinchlik va siyosiy zulm tufayli milliy o'sishga to'sqinlik qilish kabi masalalarni ko'rib chiqdi. Alizodaning zamonaviy ommaviy axborot vositalaridagi maqolalari ko'pincha aholiga o'xshash tushunarli va tushunarli tilda, akademiklar va keng jamoatchilikka ma'rifat yetkazish niyatida yozilgan. Uning jurnalistik merosining diqqatga sazovor xususiyati - bu aholini ilhomlantirishga qaratilgan ma'naviy va axloqiy nasihatlar. U o'z asarlarida ijtimoiy jihatdan nochor guruhlarni ta'lim olishga, kasb-hunar egallashga va milliy birlikni mustahkamlashga chaqiradi. Xususan, uning "xalq o'z taqdiri uchun javobgar", "ilmiy tayanchdan mahrum jamiyatning kelajagi yo'q" va "milliy taraqqiyotning mohiyati ma'rifatda" degan tushunchalari uning intellektual merosining asosini tashkil etadi. U jadidlarning asosiy tamoyilini - "millatning najoti ta'limda" - chuqur anglab yetdi va uni amalga oshirishga harakat qildi.

Uning tarjimon sifatidagi roli uning jadidchilikdagi mavqeini yanada mustahkamlaydi. Sharq klassik merosining ijtimoiy-siyosiy ahamiyatini anglagan Alizoda fors-tojik, turk va arab adabiyotidan turli asarlarni o'zbek tiliga tarjima qildi. U tarjima jarayonida matnlarni soddalashtirdi va ularning tarixiy va axloqiy ahamiyatini tushunarli tarzda yoritib berdi. Ushbu nashrlar o'sha davr talabalari uchun, ayniqsa ilg'or ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan darsliklar sifatida qo'shimcha manbalar bilan ta'minladi. Alizodaning tarjimalari jadidchilikning asosiy maqsadiga mos keladi: Sharq madaniy merosini zamonaviy nuqtai nazardan qayta baholash. Sovet davrining boshida jiddiy siyosiy bosimga

duch kelganiga qaramay, Sayid Rizo Alizoda ilmiy va ta'lim sohasidagi faoliyatida davom etdi. 1930 va 1940-yillarda uning ilmiy izlanishlari asosan tarjima, adabiy merosni qayta ishlash va pedagogik sharhlar yozishga qaratilgan edi. Jadidlar singari milliy tiklanishni ochiqchasiga himoya qilish qobiliyatiga ega bo'lmasa-da, u ilmiy sharhlar yozish, qo'lyozmalar bilan ishlash va tarixiy hujjatlarni nashrga tayyorlash orqali ta'lim sohasidagi faoliyatida davom etdi. Natijada, u tarixda jadidizmning yashirin vorisi, milliy ma'naviyatni saqlashga hissa qo'shgan ziyoli sifatida qayd etilgan. Alizoda merosi hozirgi zamon o'zbek tarixshunosligida qayta baholanmoqda. Uning ta'lim islohotlari, pedagogik usullari, ommaviy axborot vositalari bilan aloqalari va tarjimalari jadidizmning keng doirasini o'rganish uchun muhim empirik asosni tashkil etadi. Zamonaviy tahlillar Alizodani jadidizmning nazariy tarafdori emas, balki pragmatik islohotchi sifatida tasvirlaydi. U nafaqat o'z fikrlarini bildirgan, balki maktablar tashkil etgan, ta'lim bergan, darsliklar yozgan, maqolalar yozgan va jamoatchilik fikrini bevosita shakllantirgan nuroniydir. Shu nuqtai nazardan, uning sa'y-harakatlari Turkiston mintaqasida jadidizmning ijtimoiy-madaniy o'zgarish jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatgan asosiy komponent sifatida ilmiy ahamiyatga ega.

Muhokama (обсуждение / discussion)

XX asr boshlarida Turkistonning ijtimoiy-madaniy manzarasidagi murakkab siyosiy dinamika inson va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlikni qayta baholashni taqozo etdi. Bu davr Said Rizo Alizoda muhim mavqega ega bo'lgan jadid ma'rifatining sa'y-harakatlari bilan uzviy bog'liqdir. Uning jurnalistik merosi individual ma'naviy o'sish, milliy ongni rivojlantirish va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ilmiy-jurnalistika doirasida yoritib bergani bilan diqqatga sazovordir. Alizodaning jurnalistikasi shaxsni shaxsiy psixologik yoki axloqiy xususiyatlar nuqtai nazaridan emas, balki keng qamrovli ijtimoiy-falsafiy doirada talqin qiladi. U shaxsni ijtimoiy taraqqiyotning asosiy agenti va millatning ma'naviy poydevori sifatida qabul qiladi. U individual o'ziga xoslikni anglash milliy o'ziga xoslikni anglash bilan uzviy bog'liq, deb ta'kidlaydi. Bu jihat, ayniqsa, uning milliy til, ta'lim va vatanparvarlik mavzulariga bag'ishlangan esselarida yaqqol ko'rinadi. "Har bir millat o'z tili bilan faxrlanadi" maqolasida muallif til va millat mavzularini individual javobgarlik bilan chambarchas bog'laydi. Uning tilni begona ta'sirlardan himoya qilish va milliy adabiyotni rivojlantirish zarurligi haqidagi qarashlari shaxsning jamiyat oldidagi majburiyati sifatida qabul qilinadi. Tilning yo'q bo'lib ketishi millatning yo'q bo'lib ketishi bilan parallel degan tushuncha uning publitsistikasida shaxs va jamiyat o'rtasidagi ontologik birlikni aks

ettiradi. Bu yondashuv milliy o'ziga xoslikni himoya qilish shaxsning axloqiy burchi ekanligini tubdan ta'kidlaydi. Alizoda ta'limni shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning muhim elementi sifatida qabul qiladi. U an'anaviy maktablarni johillik va qoloqlikni davom ettirishda qoralaydi, shu bilan birga zamonaviy institutlarni milliy uyg'onish katalizatori sifatida baholaydi. Uning fikricha, shaxsning ma'naviy va intellektual rivojlanishiga yaxshi tuzilgan ta'lim muassasasiz erishib bo'lmaydi. Natijada, u o'qituvchi va muharrirni millatning ikki qo'li deb ataydi. Bu atama ziyolilarning shaxs va jamiyat o'rtasidagi vositachi vazifasini yoritib beradi. Alizodaning jurnalistikasida shaxsning jamiyat oldidagi majburiyati vatanparvarlik tushunchasi bilan uzviy bog'liqdir. "Turkiston bizning vatanimiz" maqolasida u Vatan sharafi va qadr-qimmatini himoya qilishni har bir ongli shaxsning muqaddas burchi sifatida belgilaydi. Shaxsning ma'naviy mavqei jamiyat ichidagi siyosiy erkinlik va ijtimoiy adolatga bevosita ta'sir qiluvchi omil sifatida tasvirlangan. U befarqlikni ma'naviy inqirozning ko'rsatkichi sifatida baholaydi va millat yoshlarini diqqatli bo'lishga chaqiradi⁷⁹.

Publitsistning siyosiy jarayonlarga bo'lgan nuqtai nazari shaxs-jamiyat dilemmasini chuqur tushunishga asoslangan. U jamiyatdagi adolatsizlik, zulm va zulmni tanqid qiladi, shaxsning siyosiy savodxonligi va ishtirokining ahamiyatini ta'kidlaydi. "Milliy chegara" asarida u o'z davrining murakkab siyosiy qarorlarini o'rganadi va ularni milliy manfaatlar nuqtai nazaridan baholaydi. Shaxsning tarixiy jarayonlarga ongli munosabati bu tadqiqotlarda muhim ahamiyatga ega. Alizodaning jurnalistikasi jamiyat islohotlari nafaqat tashqi siyosiy o'zgarishlar, balki shaxsning ichki ma'naviy ma'rifati bilan ham bog'liqligini ko'rsatadi. U ongni jamiyatni yoshartirishning asosiy vositasi deb biladi. Shunga qaramay, u ijtimoiy tizimni faqat ma'rifat orqali butunlay o'zgartirishning iloji yo'qligini tan oldi. Bu jihat uning ijtimoiy-siyosiy asarlarida ifodalangan. U xudbin va millatga qarshi guruhlarining mavjudligi jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qilishini ta'kidlaydi. Natijada, shaxsning ma'naviy pokligidan tashqari, ijtimoiy adolat ham muhim jihat hisoblanadi. Alizodaning tarjima ishlari shaxs-jamiyat dilemmasining aniq namoyon bo'lishi bo'lib xizmat qiladi. U Abdulla Qodiriyning asarlarini tojik tiliga, shuningdek, Aleksandr Pushkin, Lev Tolstoy va Anton Chexovning asarlarini o'zbek va tojik tillariga tarjima qilgan. Bu amaliyot millatlararo madaniy almashinuvni mustahkamlash va shaxsning estetik va intellektual dunyoqarashini kengaytirish orqali jamiyatni rivojlantirdi. Tarjima orqali u turli

⁷⁹ To'xtayev, N. Ma'rifatparvarlik va ijtimoiy tafakkur. – Toshkent: Fan, 2020. – 54–63-betlar.

tsivilizatsiyalar o'rtasida vositachi vazifasini bajardi va jamiyatni ma'naviy jihatdan rivojlantirdi. Uning teatr faoliyati, shuningdek, shaxs va jamiyat o'rtasidagi aloqani pragmatik tarzda mustahkamladi. Teatr spektakllari orqali u jamoatchilikni ijtimoiy masalalar haqida o'ylashga undadi va ijtimoiy illatlarni ochiqchasiga fosh qildi. Jurnalistikaning ijodiy ifoda bilan integratsiyasi individual ongni shakllantirishning kuchli mexanizmi bo'lib xizmat qiladi. Alizodaning jurnalistikasida shaxs va jamiyat masalasi murakkab va chuqur yoritilgan. U shaxsni jamiyatning ma'naviy yadrosi sifatida qabul qiladi, jamiyat esa shaxsning rivojlanishi uchun muhim muhit bo'lib xizmat qiladi. Ushbu dialektik usul uning jurnalistik merosining nazariy asosini tashkil etadi.

Natijalar (результаты / results)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Said Rizo Alizodaning jurnalistikasi individual va ijtimoiy masalalarni keng qamrovli kontseptual doirada ko'rib chiqqan. Uning yozuvlarida shaxsning ma'naviy o'sishi jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti sifatida qaraladi. Shaxsning ongi, milliy g'ururi va ijtimoiy burchi jamiyatning qayta tiklanishining asosiy omillari sifatida belgilangan. Alizoda shaxsni milliy ongning vositasi sifatida qabul qiladi. Uning til va madaniyat haqidagi yozuvlari milliy o'ziga xoslikni saqlash individual burch ekanligini ko'rsatadi. Tilni saqlash jamiyatning ma'naviy yaxlitligini ta'minlaydi. Bu kontseptsiya zamonaviy globallashuv kontekstida dolzarbdir. Jurnalist ta'lim tizimini jamiyat islohotlarining asosiy elementi sifatida baholaydi. Shaxsning intellektual va axloqiy rivojlanishi yaxshi tuzilgan ta'lim orqali rivojlanadi. Natijada, jamiyat taraqqiyoti yosh avlodni tarbiyalashga bog'liq degan tushuncha uning jurnalistikasidan muhim xulosaga keladi. Uchinchi natija shuni ko'rsatadiki, Alizoda individual siyosiy ongni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beradi. U jamiyat ichidagi adolatsizlik va zulmga qarshi kurashda befarqlikni qoralaydi. Shaxslarning siyosiy savodxonligi va ishtiroki jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining muhim elementlari sifatida qaraladi. Uning tarjima va teatr faoliyatini to'rtinchi natija sifatida aniqlash mumkin. Bu amaliyot shaxsning estetik qadrini va madaniy nafisligini oshirdi. Natijada, u jamiyatning umumiy madaniy darajasini oshirdi. Yakuniy natija shundaki, Alizodaning jurnalistikasi shaxs va jamiyat o'rtasidagi dialektik bog'liqlikni ilmiy va falsafiy asosda yoritib beradi. Shaxs jamiyatni tashkil qiladi, jamiyat esa individual rivojlanish uchun qulay muhitni yaratadi. Bu aloqa jarayoni milliy taraqqiyotning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Said Rizo Alizodaning jurnalistikasi shaxs va jamiyat masalalarini milliy uyg'onish, ma'rifat va ijtimoiy adolat nuqtai nazaridan chuqur va uslubiy ravishda o'rganib chiqdi. Uning nuqtai nazarlari shaxsning ijtimoiy mas'uliyati,

milliy ongni saqlash va ma'naviy qadriyatlar haqida muhim nazariy manba bo'lib qolmoqda⁸⁰.

Xulosa(заклучение / conclusion)

Riza Alizodaning jurnalistik merosi 20-asr boshlarida Turkiston ijtimoiy g'oyalarining cho'qqisini namoyish etadi. Uning esselari, tahririyat maqolalari va tahliliy asarlari murakkab tarixiy sharoitlarda shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni yoritib bergani uchun ahamiyatlidir. Jurnalist shaxs jamiyatning passiv tarkibiy qismi emas, balki faol, bilimdon va mas'uliyatli agent ekanligini ta'kidlaydi. Alizoda individual ma'naviy rivojlanish jamiyat taraqqiyotining asosiy katalizatori deb hisoblaydi. U ta'lim tizimini o'zgartirish, innovatsion maktablar tashkil etish, milliy tilni himoya qilish va matbuotni kengaytirish orqali jamiyatning yangilanishini qo'llab-quvvatlaydi. Jamiyat taraqqiyoti shaxsning o'zligini tushunishiga bog'liq degan tushuncha, milliy g'urur va vatanparvarlik hissi bilan birlashganda, uning jurnalistikasining asosiy tamoyilini tashkil etadi. Jurnalistning "Har bir millat o'z tili bilan faxrlanadi" maqolasida til ham individual, ham milliy o'ziga xoslikning asosiy ko'rsatkichi sifatida tasvirlangan. U tilning yo'q bo'lib ketishi millatning yo'q bo'lib ketishiga teng ekanligini ta'kidlaydi. Bu shuni ko'rsatadiki, shaxsning o'z tili, madaniyati va tarixiga sadoqati jamiyat kuchini ta'minlaydi. Milliy ong va ma'naviy birlikni tilni saqlash orqali saqlab qolish mumkin degan tushuncha bugungi kunda ham dolzarbdir. Alizodaning jurnalistikasida shaxsning jamiyat oldidagi burchi vatanparvarlik tushunchasi bilan chambarchas bog'liq. "Turkiston bizning vatanimiz" maqolasida muallif Vatan taqdiriga befarq bo'lgan shaxsni chinakam avlod deb hisoblash mumkin emasligini ta'kidlaydi. U shaxsning Vatan sharafi va qadr-qimmatini himoya qilish majburiyatini eng muhim ustuvor vazifa sifatida ko'taradi. Bu element uning jurnalistikasida ma'naviy va axloqiy me'yorlarning ustuvorligini anglatadi. Bundan tashqari, jurnalist siyosiy jarayonlar bilan aql-idrok bilan shug'ullangan. U ijtimoiy o'zgarishlar nafaqat ma'rifat orqali, balki ijtimoiy adolat va siyosiy ongni o'rnatish orqali ham sodir bo'lishi mumkinligini tan olgan. Shaxslarning siyosiy savodxonligi va ijtimoiy ishtiroki jamiyat taraqqiyoti uchun hal qiluvchi omillar sifatida qaraladi. Rizo Alizodaning badiiy merosi shaxs va jamiyat o'rtasidagi muvozanat milliy taraqqiyotning asosiy sharti ekanligini ko'rsatadi. Agar insonda ma'naviy yetuklik bo'lmasa, jamiyat rivojlanishi turg'unlashadi; aksincha, agar jamiyat adolatsiz va erkin bo'lmasa, shaxsning yetukligiga to'sqinlik qilinadi. Bu dialektik

⁸⁰ Xudoyberdiyev, M. Jadid publitsistikasi va milliy g'oya. – Toshkent: Tafakkur, 2021. – 173–181-betlar.

munosabatlar jurnalistning nuqtai nazari uchun juda muhimdir. Said Rizo Alizodaning jurnalistikasi milliy ongini rivojlantirish, shaxsiy ijtimoiy mas'uliyatni oshirish va ma'rifat orqali jamiyatni isloh qilishga qaratilgan keng qamrovli falsafiy asosni tashkil etadi. Uning faoliyati shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tushunish uchun muhim nazariy va amaliy manba bo'lib qolmoqda. U milliy jurnalistika tarixida shaxsiy erkinlik, ma'naviy ma'rifat va ijtimoiy taraqqiyot masalalarini chuqur yoritib bergan mohir publitsist sifatida alohida o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimuhamedov, A. O'zbek publitsistikasi tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 112–118-betlar.
2. Karimov, B. Jadidchilik harakati va milliy uyg'onish. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 145–152-betlar.
3. Qosimov, B. Milliy uyg'onish davri adabiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 201–210-betlar.
4. Rahmonov, D. XX asr boshlarida Turkiston matbuoti. – Samarqand: SamDU nashri, 2023. – 87–95-betlar.
5. To'xtayev, N. Ma'rifatparvarlik va ijtimoiy tafakkur. – Toshkent: Fan, 2020. – 54–63-betlar.
6. Xudoyberdiyev, M. Jadid publitsistikasi va milliy g'oya. – Toshkent: Tafakkur, 2021. – 173–181-betlar.